

анализа и синтеза, пространственных представлений.

Несформированность какой-либо из перечисленных функций может вызвать нарушение процесса овладения письмом, дисграфию.

Вопросу профилактики дисграфии необходимо уделять особое внимание, поскольку именно путь ее предупреждения должен стать самым основным в решении данной проблемы. Поэтому так важна систематическая, продуманная, и планомерная работа учителя-логопеда с детьми дошкольного возраста, страдающими ОНР, т.к. в правильно организованной коррекционной логопедической работе затронуты все направления профилактики различных видов дисграфии.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Корнев А. Н. Дислексия и дисграфия у детей / А. Н. Корнев. – СПб. : Гиппократ, 1995. – 224 с.
2. Лалаева Р. И. Нарушения письменной речи / Р. И. Лалаева. – М. : Просвещение, 1989. – 69 с.
3. Мазанова Е. В. Коррекция дисграфии на почве нарушения языкового анализа и синтеза / Е. В. Мазанова. – М.: Издательство ГНОМ. – Д, 2006. – 128 с.
4. Парамонова Л. Г. Предупреждение и устранение дисграфии у детей / Л. Г. Парамонова. – СПб. : Издательство «Союз», 2001. – 240 с.
5. Садовникова И. Н. Нарушения письменной речи и их преодоление у младших школьников / И. Н. Садовникова. М. : Владос, 1995. – 256 с.
6. Филичева Т. Б. Программы дошкольных образовательных учреждений компенсирующего вида для детей с нарушениями речи / Т. Б. Филичева, Г. В. Чиркина. – М. : Просвещение, 2009. – 271 с.

УДК 376.1-056.264-053.4:81'234

Н. І. Мірошніченко

студентка спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»

О. В. Ласточкіна

кандидат педагогічних наук, доцент
(науковий керівник);
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

У статті висвітлено особливості розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ). Схарактеризовано труднощі оволодіння зв'язним мовленням дітей.

В статті розкриваються особливості розвитку зв'язної мови дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мови (ОНР). Охарактеризовані труднощі оволодіння зв'язною мовою дітей.

In the article reflected the features of coherent speech development of children of senior preschool age children with the general underdevelopment of speech (GUS). Characterized by difficulties in the acquisition of coherent speech.

Ключові слова: загальний недорозвиток мовлення, зв'язне мовлення, діти старшого дошкільного віку.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, связная речь, дети старшего дошкольного возраста.

Keywords: general underdevelopment of speech, coherent speech, the children of senior preschool age.

Постановка проблеми. Одним із головних завдань виховання і навчання дітей дошкільного віку є розвиток мовлення та мовленнєвого спілкування. Володіння рідною мовою – це не тільки вміння правильно будувати речення, але і правильно пов'язувати свої думки між собою. Зв'язне мовлення являє собою найбільш складну форму мовленнєвої діяльності. Воно має характер послідовного систематичного розгорнутого висловлювання. Дитина з добре розвченим зв'язним мовленням легко вступає у контакт, може зрозуміло висловлювати свої думки і бажання, задавати запитання, домовлятися з партнерами про умови гри, обговорювати дії, що відбуваються у

спільній діяльності, побуті. Найважливіше те, що правильне, добре розвинене зв'язне мовлення є одним з основних показників готовності дитини до успішного навчання в школі.

Питаннями формування зв'язного мовлення займалися Е. І. Тихеева, А. М. Бородич, Ф. А. Сохін, Л. С. Виготський, А. А. Леонтьєв та ін.

Проблема розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ знайшла своє відображення в роботах В. П. Глухова, Т. Б. Філічевої, Л. Н. Ефіменкової, Т. А. Ткаченко, Н. С. Жукової та ін.

Мета: висвітлити проблеми розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення.

Виклад основного матеріалу. Під загальним недорозвитком мовлення у дітей із нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом розуміють таку форму мовленнєвої аномалії, при якій порушено формування усіх компонентів мовленнєвої системи, що відносяться як до звукової, так і до смислової сторони [8, с. 235].

Етіологію ЗНМ формують чинники біологічного, психологічного й соціального характеру, що в онтогенезі пізнавально-мовленнєвої діяльності дитини проявляються як системні порушення мовленнєвої діяльності.

Однією з провідних ознак системного порушення мовлення є більш пізній його початок: перші слова з'являються до 3-4, а іноді до 5 років. Мовлення аграматичне і недостатньо фонетично оформлене. Найбільш виразним показником є відставання експресивного мовлення при відносно збереженому, на перший погляд, розумінні зверненого. Мовлення цих дітей малозрозуміле. Спостерігається недостатня мовленнєва активність, що з віком, без спеціального навчання, різко падає. Проте діти досить критичні до свого дефекту [2, с. 218].

Характеризуючи зв'язне мовлення дітей із ЗНМ слід зазначити, що у них виразно проявляється невміння зв'язно, послідовно передавати свої думки, розповідати про події власного життя. У зв'язку з цим діти виявляються невідготовленими до навчання в школі. Успішність навчання дітей до школи багато в чому залежить від рівня

оволодіння ними зв'язним мовленням. Сприйняття і відтворення текстових навчальних матеріалів, уміння давати розгорнуті відповіді на запитання, самостійно викладати свої думки – все це вимагає достатнього рівня розвитку зв'язного мовлення.

Значні труднощі в оволодінні навичками зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ зумовлені недорозвитком центральних компонентів мовленнєвої системи – лексико-граматичного та фонетико-фонематичного. Наявність у них вторинних відхилень розвитку психічних процесів (сприймання, уваги, пам'яті) створює додаткові труднощі в оволодінні зв'язним мовленням.

У дітей з загальним недорозвитком мовлення відзначаються труднощі планування розгорнутих висловлювань (переказ, різні види оповідань), що проявляються як характерні порушення зв'язності і послідовності викладу, смислові пропуски, лексичні труднощі, значна кількість аграматизмів при побудові речень.

Порушення зв'язного мовлення може бути виражене в різному ступені: від повної неможливості сполучати слова у фрази або від вигуків замість слів, окремих звуконаслідувальних комплексів до розгорнутого мовлення з елементами фонетико-фонематичної й лексико-граматичної недосконалості. Але в будь-якому випадку порушення стосується всіх компонентів мовленнєвої системи: фонетики, лексики та граматики (у фонетичному плані утруднена вимова 10-20 звуків, діти не здатні розрізнявати звуки на слух та у вимові; не можуть відтворювати ряд слів, близьких за звучанням, деякі звукові та складові поєднання; труднощі знання частин предметів і об'єктів, дієслів, що виражають уточнення дій, префіксальних дієслів, антонімів, відносних прикметників; помилки вживання прийменників, узгодження різних частин мови, побудови речень).

Як зазначала Р. В. Лалаєва, особливості в побудові висловлювання, що характерні для дітей із загальним недорозвитком мовлення – це результат труднощів планування і розвитку мовленнєвого повідомлення. Аналогічне висловлювання свідчить про велику кількість збоїв у грамаатичному оформленні повідомлення. Чим більший їх об'єм, тим частіше

зустрічаються різноманітні аграматизми [5, с. 67].

Найбільш характерними видами аграматизмів є: пропуск або надмірність членів речення, помилки в керуванні та узгодженні, у вживанні службових слів, часових форм дієслів, слово- і формоутворенні, у формуванні висловлювання.

На думку Р. В. Лалаєвої, порушення послідовності розповіді завжди відображається на зв'язності тексту. Найбільш поширений її тип – послідовність складних сурядних відношень часових, просторових, причинно-наслідкових, якісних і тощо. [6, с. 129].

До ряду основних порушень послідовності викладу належать: пропуски; перестановка членів речення; змішування різних рядів послідовності (до завершення опису певної істотної властивості предмета дитина переходить до опису наступної, а потім знову повертається до попередньої). Діти успішніше здійснюють повний переказ доступного їм тексту, ніж виклад його основного змісту.

У дітей не сформоване вміння адекватно розвивати задум, закладений у вступній частині повідомлення. Причинами цього є невміння виділяти головний зміст почутого; невміння розвинути, розгорнути знайдений зміст у повне послідовне повідомлення; невміння обдумувати майбутнє висловлювання в цілому, виділяти головне, диференціювати, робити добір необхідного матеріалу, планувати логічний послідовний виклад своєї розповіді.

Жукова Н.С. звертає увагу на те, що у дітей зазначеної категорії недостатньо повне розуміння тексту, оскільки для розуміння змісту потрібен, перш за все, певний запас слів, знання їх значень, а також зв'язків між словами реченнями. У дітей із загальним недорозвитком мовлення ці передумови формування правильно прочитаного відсутні. Діти не розуміють окремі слова, внаслідок цього багато речень із тексту залишаються незрозумілими; діти сприймають лише загальний зміст розповіді. Переказ виявляється неповним, неточним через неправильне осмислення окремих слів, зв'язку між ними. Для повного художнього переказу необхідне вміння проникати, засвоювати, усвідомлювати. Зміст роз-

повіді розуміється неповно через труднощі осмислення причинно-наслідкових та часових зв'язків [3, с. 42].

У зв'язному мовленні відображаються всі перераховані особливості. Розгорнуті смислові висловлювання дітей з загальним недорозвитком мовлення відрізняються і відсутністю чіткості, послідовності викладу, уривчастістю, акцентом на зовнішні, поверхневі враження, а не на причинно-наслідкові взаємини діючих осіб. Найважче дається таким дітям самостійне розповідання по пам'яті і всі види творчої розповіді. Також, у відтворенні текстів за зразком помітне відставання від однолітків із нормою мовленнєвого розвитку.

Кольцова М. М. стверджувала, що зв'язне мовлення носить переважно ситуативний характер і має форму діалогу. Воно тісно пов'язане з безпосереднім досвідом дітей. У них ще немає вміння і навичок зв'язно викладати свої думки. Тому, для них характерні заміна зв'язного висловлювання односкладовими відповідями на запитання, а також неодноразові повторення слів та окремих речень [7, с. 10].

Для оповідань дітей з загальним недорозвитком мовлення характерне збільшення кількості іменників, займенників, службових слів. Необґрунтоване часте застосування іменників може бути викликано труднощами в поширенні висловлювання. Речення не будується кожен раз заново, а відтворюються штампи або просто перераховуються суб'єкти і об'єкти дії. Деякі розповіді або перекази складаються з одних іменників і являють собою просте перерахування. Часте використання займенників і прислівників із узагальненим недиференційованим значенням пояснюється обмеженим словниковим запасом. Дітям притаманні вирази типу «тут таке, а ось тут так».

Непомірне вживання службових і вставних слів – результат невміння грамотно оформити речення. Їх вживання не вимагає будувати щораз нову програму висловлювання, а йде по типу відтворення вже відомого [4, с. 68].

При переказі або розповіді діти із ЗНМ можуть будувати фрази, вдаються до перефразування і використовують жести, втрачають основний зміст, плутають події,

губляться у вираженні головної думки, не закінчують фрази. Таке мовлення є хаотичним і бідним за виразністю оформлення.

Майже недоступним для дітей виявляється самостійний опис знайомої іграшки або якого-небудь предмета. Розповідь-опис виглядає своєрідно: діти перераховують деякі ознаки предмета у довільній послідовності, порушують структуру розповіді, в оповіданнях спостерігаються смислові повтори.

Діти з ЗНМ з великими труднощами складають розповіді за сюжетними картинками. Багатьом із них розповідь доступна лише при наявності навідних запитань або вказівок педагога. Між окремими фразами у дітей із ЗНМ присутні тривалі, необґрунтовані паузи, що свідчать про труднощі в складанні розповіді. Діти не можуть зрозуміти сюжет картини, виділити основних учасників сюжету, перераховують другорядні, несуттєві деталі картини. Також, у них часто виникають лексичні труднощі, діти не можуть підібрати потрібне за значенням слово.

Зв'язне мовлення, на думку М. М. Кольцової, не може бути виховане саме по собі, оскільки, воно потребує чіткої систематичної корекційної роботи логопеда [7, с. 12].

Отже, формування у дітей навичок побудови зв'язних розгорнутих висловлювань вимагає мобілізації мовленнєвих і пізнавальних можливостей, одночасно сприяючи їх вдосконаленню. Опанування зв'язним мовленням можливе тільки при наявності певного рівня сформованості словника і граматичного ладу мовлення. Тому, в процесі формування та розвитку зв'язного мовлення необхідно виконувати роботу з розвитку лексичних і граматичних засобів мовлення, що набуває особливого значення для дітей із системним мовленнєвим недорозвитком.

Висновки. Питання розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку – серйозна науково-методична проблема, якій приділяється велика увага в психолого-педагогічній літературі.

Вивчаючи особливості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення необхідно зазначити, що цей вид мовленнєвої діяльності викликає найбільші труднощі у дітей із ЗНМ.

Самостійне зв'язне мовлення дітей із загальним недорозвитком є недосконалим. У них недостатньо розвинене вміння зв'язно і послідовно викладати свої думки. Діти володіють набором слів і синтаксичних конструкцій в обмеженому обсязі, а також відчувають значні труднощі в програмуванні зв'язного висловлювання, синтезі окремих його елементів у структурне ціле і в доборі матеріалу, відповідно тієї чи іншої мети висловлювання.

Зважаючи на це, очевидна не обхідність вдосконалення традиційних прийомів і методів, а також пошуку нових, більш ефективних науково-обґрунтованих шляхів розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волкова Л. С. Учебник для студентов дефектологических факультетов педагогических высших учебных заведений / [Под ред. Л. С. Волковой, С. Н. Шаховской]. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : «ВЛАДОС», 2003. – 680 с.
2. Гвоздев А. Н. Вопросы изучения детской речи / А. Н. Гвоздев. – М. : «Детство-пресс», 2007. – 471 с.
3. Жукова Н. С. Преодоление недоразвития речи у детей: Учеб.-метод. пособие / Н. С. Жукова. – М. : Соц.-полит. журн., 1994. – 96 с.
4. Жукова Н. С. Логопедия. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников / Н. С. Жукова, Мастюкова Е. М., Филичева Т. Б. – Екатеринбург : Изд-во ЛИТУР, 2004. – 320 с.
5. Лалаева Р. И. Формирование лексики и грамматического строя у дошкольников с общим недоразвитием речи / Р. И. Лалаева, Серебрякова Н. В. – СПб. : СОЮЗ, 1999. – 160 с.
6. Левина Р. Е. Основы теории и практики логопедии / [Под ред. Р. Е. Левиной]. – М. : Просвещение, 1968. – 367 с.
7. Ушакова О. С. Работа по развитию связной речи (младшая и средняя группа) / О. С. Ушакова // Дошкольное воспитание. – 1984. – № 10. – С. 9-14.
8. Шеремет М. К. Логопедия. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене / [За ред. М. К. Шеремет]. – К. : видавничий дім «Слово», 2010. – 672 с.